

Рутар С. М.,

к.філософ.н., доц. кафедри суспільних та природничих наук, ВНКЗ ЛОР "Львівський інститут медсестринства та лабораторної медицини ім. Андрея Крупінського", м. Львів

ЗМІСТ ТА ФАКТОРИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ ПІСЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ

Анотація. В статті з'ясовується суть та основні атрибути національної ідеї. Особлива увага акцентується на аналізі факторів реалізації національної ідеї в контексті демонтажу олігархату у післяреволюційний період. В цьому процесі пріоритетним є конституційна реформа, яка має закласти базові параметри нової інституційної ідеї і реформа освіти.

Ключові слова: етнос, етнічна група, національна меншина, нація, націоналізм, національна ідея, олігархат, автономія університетів.

Rutar S. M.,

Ph.D. in Philosophy, Associate Professor of the Department of social and natural sciences, VNKZ ENT "Lviv Institute of nursing and laboratory medicine the name of Andrey Krupin's'kyj", Lviv

CONTENTS AND FACTORS OF NATIONAL IDEA AFTER REVOLUTION OF DIGNITY

Abstract. The article revealed the essence and the basic attributes of the national idea. Particular attention is paid to the analysis of the factors of implementation of the national idea in the context of dismantling oligarchy in the post-revolutionary period. In this process priority is constitutional reform, which should lay the basic parameters of the new ideas and institutional reform education.

Keywords: ethnicity, ethnic group, minority, nation, nationalism, national idea, oligarchy, autonomy of universities.

Постановка проблеми. Формулювання суті та змісту національної ідеї має пріоритетне значення для молодих націй, які недавно вийшли на арену історичної дії і перебувають в пошуках перспективи свого розвитку. Невизначеність в цьому плані часто призводить до того, що нація не може зробити правильний вибір і довго блукає манівцями історії. Це ж саме трапилося з українською нацією, політична еліта якої не спромоглася до сих пір чітко сформулювати національну ідею у сучасній цивілізаційній формі. Лише після Революції гідності політична еліта задекларувала національну ідею як прагнення України стати членом ЄС. Однак повільні і часткові кроки на шляху реалізації національної ідеї створюють певні загрози безпеки як для національного суверенітету України, так і для її євроатлантичної перспективи. Тому є потреба ще раз звернутися до цієї проблеми з метою як з'ясування її категоріального апарату, так і аналізу факторів реалізації національної ідеї у післяреволюційних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літератури з даної проблеми [1;6;9;10] свідчить про ряд невирішених проблем в царині етнополітології. Це зокрема стосується: уточнення дефініції "національна ідея", яка часто отожднюється із такими поняттями як "етнічна ідея", "націоналізм", "національні інтереси"; кореляції понять "етнос", "нація", "титульний етнос", "корінний етнос", "етнічна група", "національна меншина"; визначення атрибутів та факторів реалізації національної ідеї в контексті демонтажу олігархату і побудови демократичної політико-економічної моделі.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є з'ясування суті національної ідеї у євроатлантичній формі та факторів її реалізації в контексті демонтажу олігархату і побудови демократичної політико-економічної моделі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб дати відповідь на поставлене питання, потрібно сформулювати дефініцію поняття "національна ідея". Виходячи із розуміння класичної німецької філософії, ідею можна трактувати як основну думку, спрямовану на конкретну дію. Ідея, на відміну від поняття, яке відображає істотні ознаки того чи іншого предмету на даному етапі, містить модель майбутнього і засоби його її реалізації. Одним словом кажучи, в ідеї органічно поєднуються як теоретичні ціннісні, так і практичні моменти.

Націю в західному дискурсі слід розуміти як етнополітичну спільноту, яка включає як етнокультурну, так і політичну складові. Як етнічна спільнота нація включає мову, історичну пам'ять, спільне історичне походження, етнічні кордони, етнічну церкву, етнокультурні звичаї та етнічну ідентичність, а як політична – політичні, правові та економічні інститути, громадянство, державні кордони, громадянську культуру та національну ідентичність. Крім того нація об'єднує сукупність етносів представники яких проживають на території держави і мають громадянський статус. Серед етносів виділяють титульний та корінний. Поняттям "титульний етнос" позначають етнос, назва якого, історичні символи, мова стали атрибутами національної держави, а "корінний етнос" - проживає з давніх давен поряд з титульним етносом на історичній території, не має історичної батьківщини, ідентифікує себе як окрема етнокультурна спільнота, прагне себе виразити на певному політичному рівні через створення відповідних інститутів державності (у вигляді національно-територіальної автономії або національного суверенітету). Вищеназвана проблема знайшла своє відображення у політичних прагненнях кримськотатарського народу. Національна меншина на відміну від корінного етносу вважається етнічною групою, яка має власну історичну батьківщину, представники якої є громадянами даної держави. Наприклад, поляки, угорці, росіяни в Україні мають статус національних меншин. Національна меншина також прагне себе виразити на політичному рівні через створення громадських організацій і партій, представництво у національному парламенті, але вона не претендує на законодавчі закріплення тих чи інших форм державності.

З'ясування відмінностей між поняттями "етнос" і "нація" буде не повним, якщо не торкнутися проблеми їхнього генезису. Якщо етноси, як правило, виникли в епоху утворення династичних держав, то нації значно пізніше – в епоху централізованих держав і формування національного ринку. З точки зору модерністського підходу можна виділити декілька способів утворення нації:

- державно-централізоване інкорпорування (Англія, Франція – 17-18 ст.);
- перетворення імперії у національні держави (Туреччина, Росія);
- відокремлення колонії від імперії й утворення нації за територіальним принципом як об'єднання різноманітних груп (США, Канада, Бразилія);
- відокремлення колонії від імперії і утворення нації за етнічним принципом шляхом інтеграції різних етнічних груп навколо цінностей корінного (титульного) етносу (країни Центральної Європи);
- відокремлення етносу від національної держави і формування нації на етнічній основі (в разі здобуття незалежності Квебеку в Канаді і Басків у Іспанії) [5; С. 236].

Таким чином, *національну ідею* можна визначити як основну думку щодо розуміння природи нації та перспектив її розвитку.

Національна ідея складає ядро будь-якої політичної ідеології, якщо вона не заперечує прав народів на створення власних національних держав. На етапі боротьби народу за здобуття національної держави, національна ідея знаходить своє відображення в ідеології націоналізму. Поняття "націоналізм" виражається через різні дефініції. Так, Е.Сміт виділяє антиколоніальний (прагне здобути незалежність від чужоземних володарів і створити на місці колоній державну націю), інтеграційний (після здобуття незалежності намагається об'єднати етнічно-строкате населення у територіальну націю), сепаратистський і діаспорний (прагне відокремитися від більшої політичної одиниці й заснувати на власній історичній території етнічну націю), іредентський, або паннаціоналістичний (формує націю шляхом приєднання до історичної території своїх родичів, які проживають за її межами, або формує союз близьких за етнокультурними ознаками національних держав) типи націоналізму [18; С. 79-106].

Крім цього, розрізняють романтичний (проповідувався інтелігентами-інтелектуалами у XIX – на початку XX ст. як філософські і мистецькі ідеї), націонал-демократичний, інтегральний, соціал-націоналістичний, расовий (фашистський), імперсько-шовіністичний, а також протекціоністсько-економічний націоналізм. Нині у країнах із розвинутою політичною демократією під націоналізмом розуміють право-радикальну ідеологію, а у перехідних країнах націонал-демократичну або праворадикальну, яка спрямована на повноцінне функціонування цінностей та норм титульного етносу у всіх сферах суспільного життя. Тобто слід розрізняти націоналізм націй-імперій і народів, які хочуть визволитися від колоніального гніту і

збудувати національну державу. Націоналізм на етапі боротьби за національну державу має прогресивне значення. Прогресивне значення він може мати також і на етапі постколоніальних, і посткомуністичних трансформацій, оскільки національна ідентичність, як зазначають деякі соціологи та політологи [6], важливим фактором цих процесів. Однак націоналізм у дуже радикальній формі може спровокувати сепаратистські процеси серед тих етнічних груп, політичні еліти яких втрачають певні перспективи із появою національної держави. Для прикладу можна назвати досвід Грузії за часів президенства З. Гамсахурдії, радикальні дії якого призвели до сепаратистських державних утворень в Південній Осетії та Абхазії.

Якщо національна ідея в рамках ідеології і націоналізму спрямована на розбудову нації з точки зору етатистських та етнокультурних пріоритетів, то в ідеології лібералізму – свобода людини, соціал-демократії – соціально-класової гармонізації, неоконсерватизму – поєднання як цінностей націоналізму так і лібералізму. Національна ідея як квінтесенція політичних ідеологій має такі виміри: цивілізаційний, суть якого полягає у визначенні цивілізаційної мети – набуття рис відповідної цивілізації (західної, слов'яно-православної, східно-азійської, мусульманської, латиноамериканської і т. д.); геополітичний – пріоритетів щодо геополітичного статусу, стратегічного партнерства, глобальної та регіональної інтеграції; політичний – моделі політичного управління; економічний – моделі національної економіки; культурний – моделі національної освіти та науки, механізму формування культурних цінностей, норм та стандартів поведінки.

Національна ідея має різний концептуальний зміст в різних історичних умовах. Протягом різних історичних етапів українська національна ідея була виражена у різноманітних ідеологічних формах. Так в контексті кирило-мефодіївців суть національної ідеї полягала в тому, що Україна має бути суб'єктом слов'янської федерації, народних демократів - суб'єкт російської федерації, у версії націоналістів (М. Міхновський) – УССД (Українська самостійна соборна держава). На початку державної незалежності України суть національної ідеї полягала у створенні національної демократичної держави. Після Помаранчевої революції євроатлантична перспектива стала важливим аспектом в структурі національної ідеї. Однак недолугі кроки з боку "помаранчевої еліти" на шляху реалізації цієї ідеї призвели до певної її компрометації не тільки серед української громадськості, але й європейської спільноти.

Лише після Революції гідності, як вже було сказано, стало можливим сформулювати національну ідею у євроатлантичній формі. Це стало можливим завдяки тому, що Революція гідності призупинила траєкторію підневільного розвитку України в рамках російського проімперського геополітичного простору шляхом усунення з політичної арени основних політичних агентів євразійської інтеграції та "русского мира". Проте остаточний вихід із цього простору можливий лише за умови рішучого розриву зі всією пострадянською тоталітарною спадщиною і побудови інклюзивної політичної та економічної системи.

Україна на сьогодні внаслідок російсько-української війни на Донбасі здійснює історичний вихід із слов'яно-православної цивілізації і поступово наближається до інститутів, цінностей та стандартів західної цивілізації.

Із слов'яно-православною цивілізацією Україну довгий час об'єднували спільні риси, насамперед виражені у системі олігархату, авторитарної моделі політичної влади, тоталітарній спадщині у вигляді збереження номенклатурних привілеїв, порядку отримання державних нагород, присвоєння наукових звань та ступенів. На сьогоднішньому етапі позиція прихильників збереження України в слов'яно-православному просторі ("русского мира") стала значно слабкою, а позиція прихильників євроатлантичної інтеграції набула небувалого поширення не тільки серед політичної еліти, але й переважної більшості суспільства.

Із цивілізаційного аспекту органічно витікає геополітичний аспект національної ідеї. Тільки поставивши високу мету і сконцентрувавши політичну волю на шляху набуття вищих цивілізаційних рис, Україна має шанси вийти із історичного тупика і подолати бар'єри олігархічного розвитку. В рамках олігархічної моделі розвитку Україна не має шансів грати роль самостійного суб'єкта геополітики. При цьому слід додати, що неправильно є думка, яка ототожнює інтеграцію із стратегічним партнерством (поширеною серед експертів та політиків). Стратегічне партнерство може відбуватися між країнами, які мають гетерогенні інститути та цінності (наприклад між США та Росією), а інтеграція – між країнами з однорідними соціальними структурами. Тому спроба попередньої політичної еліти бути одночасно в зоні вільної торгівлі з ЄС і митному союзу в рамках Єдиного економічного простору зазнала нищівної поразки.

Політичний аспект національної ідеї полягає в тому, що необхідно демонтувати олігархічну екстрактивну політичну систему і побудувати демократичну інклюзивну систему [2]. Демократична модель політичного управління можлива лише в рамках парламентської або в гіршому варіанті парламентсько-президентської республік. Змішана форма правління із надто широкими повноваженнями президента, як показує досвід пострадянських країн, призводить до авторитаризму і олігархічної моделі суспільного

розвитку. Сьогодні для України є актуальним питання про ухвалення нової редакції Конституції, яка б закріпила парламентську модель державного правління із жорсткими механізмами стримувань і противаг. За основу конституційного проекту можна б було взяти конституції країн центральної Європи (особливо Естонії та Словенії), які з точки зору забезпечення збалансованої та ефективної моделі влади та розширення прав народу як суверена значно випереджають конституційні моделі країн Західної Європи.

Нова конституція мала б закріпити:

- конституційну відповідальність вищих посадових осіб держави (президента, прем'єр-міністра, міністрів, віце-прем'єрів) у вигляді здійснення процедури імпічменту, в рамках якої парламент абсолютною більшістю голосів депутатів виносить обвинувачення, а рішення про дострокове припинення їх повноважень ухвалює КСУ;
- кримінальну відповідальність за узурпацію влади здійснену шляхом насильного захоплення політико-владних інститутів, ухвалення Конституції у неконституційний спосіб та фальсифікацію виборів;
- принцип норми, згідно якого порушення законів і підзаконних актів є основною підставою для звільнення будь-якого посадовця;
- публічний доступ до всіх державних реєстрів (за винятком інформації, яка складає державну та комерційну тайну);
- статус різних категорій законів (органічних, законів декретів, делегованих законів) з метою забезпечення законодавчої стабільності та управлінської ефективності;
- рівний доступ до всіх державних, регіональних та місцевих посад шляхом забезпечення відкритих та прозорих конкурсів із використанням спеціалізованого комп'ютерного тестування у сфері підбору, призначення та переатестації кадрів;
- заборону на всі привілеї і пільги, пов'язані із виконанням депутатських повноважень та повноважень публічної адміністрації;
- право громадян на отримання адміністративних послуг в рамках електронного урядування;
- розмежування політики і бізнесу шляхом запровадження норми, згідно якої посадовим особам заборонено мати підприємства та корпоративні частки;
- державне фінансування повної середньої та вищої освіти здійснюється на конкурентних засадах із використанням різних категорій грантів;
- адресність та монетизація соціальних пільг;
- рівний доступ до якісної охорони здоров'я в рамках державного та приватного медичного страхування.

Названі базові інституційні параметри, які необхідно закріпити в новій конституції, мають обмежувати корупційну та клептократичну мотивацію політичної еліти і стимулювати вільну політичну конкуренцію в рамках максимально збалансованої політичної системи [4].

Економічна модель України має бути вільноринковою із високим ступенем економічної свободи та справедливими механізмами розподілу ВВП. Для цього необхідно насамперед завершити розбудову інститутів приватної власності та фондового ринку, податкової та дерегуляторної систем. Ці інститути мають функціонувати у прозорому і відкритому режимі, стимулювати конкурентні і одночасно справедливі механізми соціально-економічної взаємодії, в основі яких лежить мотивація до вільної, чесної, високопродуктивної праці. Нинішня олігархічна модель економіки надає перевагу владному статусу, приналежності до певного політико-бізнесового клану над підприємницьким і науковим талантом [8].

Культурний аспект національної ідеї має полягати в досягненні балансу між етнокультурними пріоритетами титульного етносу і національних меншин з одного боку, з іншого – між євроатлантичними культурними формами і національним змістом. Лише в такій комбінації українська культура має шанс стати привабливою у широкому глобальному культурному процесі. З цього приводу слід зауважити, що намагання деяких політичних сил акцентувати увагу лише на етнокультурних пріоритетах безвідносно до цивілізаційних культурних форм не має перспективи. Одним словом кажучи українська культура, яка включає освіту, науку, мистецтво, виховання може бути перспективною в світовому контексті лише на базі розбудови європейської інституційної культурної інфраструктури. Для прикладу взяти хоча б систему вищої освіти, яка зможе повноцінно забезпечувати суспільну функцію лише в рамках повної реалізації стандартів та норм Болонського процесу.

Після ухвалення нового закону про вищу освіту відкривається перспектива для покращення якості підготовки елітарних кадрів. Однак, система вищої освіти за два роки не позбулася негативних рис, сформованих в умовах авторитарно-олігархічної системи: надмірного державного регулювання, централізації

управління, непотизму, геронтократії, пріоритету посади і звання над результатами професійної діяльності, високого рівня корупції. В силу вищеназваних ознак, українське ВНЗ в надалі займають аутсайдерські позиції у світових рейтингах.

Основний недолік закону полягає в тому, що він слабо стимулює конкуренцію між ВНЗ, консервує попередній статус-кво, як серед вчених, так і навчальних закладів. Йдеться про те, що викладацький склад, який здобув вчені ступені і звання в умовах корупційних схем, має шанси при ухваленні цього закону довго зберігати свої панівні позиції. З цією метою необхідно законодавчо забезпечити:

- перехід на триступеневу вищу освіту – бакалавр, магістр, доктор філософії (законопроект передбачає 5 ступенів: молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук);
- скасування постійних спеціалізованих рад для захисту докторських дисертацій, як найбільш корумпованого механізму здобуття вчених ступенів;
- надання права вченим радам ВНЗ присвоювати наукові звання і утворювати одноразові спеціалізовані ради у складі не більше п'яти осіб (як це передбачено в законопроекті для дослідних університетів) для захисту докторських дисертацій;
- обов'язкове розміщення у єдиній державній електронній базі повної інформації про діяльність ВНЗ (насамперед рейтинг викладачів, студентів та науково-дослідних розробок);
- обов'язкове запровадження комп'ютерних програм, виявлення плагіату на рівні всіх типів науково-дослідних робіт (в першу чергу магістерських і докторських робіт);
- однаковий порядок утворення іноземних ВНЗ або їх філій на рівні з національними закладами;
- обов'язкове визнання дипломів всіх ступенів, здобутих у країнах Заходу без попередньої нострофікації;
- обов'язкове запровадження національної системи рейтингування (моніторинг за цією системою здійснює національне агентство з питань якості вищої освіти), яка б враховувала критерії найбільш відомих світових рейтингів (AR WU, QS World University Ranking, Times Higher Education);
- надання переваг у державному фінансуванні першій десятці або двадцятці університетів національного рейтингу у вигляді грантів для підготовки магістрів і докторів, грантів для навчання у престижних західних університетах, а також грантів для науково-дослідної діяльності;
- перехід на два типи ВНЗ – коледж і університет, скасувавши при цьому такі типи, як "національний університет" та "дослідний університет", які були утворені з політичних мотивів;
- в структурі університетів чіткий розділ повноважень між наглядовими радами, які повинні здійснювати фінансовий контроль, вченими радами – присвоєння вчених звань, організацію одноразових спеціалізованих рад, обрання за конкурсом на посади доцента, професора, затвердження навчальних планів та програм і ректоратами та деканатами - адміністративне управління;
- несумісність посад управлінських, представницьких і контрольних;
- обрання повного складу вчених рад із професорського складу (або викладачів, які мають докторську ступінь) і третину наглядових рад на альтернативній основі вищим органом університетського самоврядування;
- обрання ректорів терміном на чотири роки на альтернативній основі без врахування необхідної вимоги - мати вчений ступінь або звання;
- державне фінансування освіти в рамках програми бакалаврату має здійснюватись шляхом надання різних категорій грантів, які відповідають середній та максимальній вартості річного навчання на одного студента;
- надання грантів за результатами ЗНО із врахуванням пріоритетних спеціальностей, а також соціальних грантів для вихідців із бідних верств населення;
- надання державних стипендій 10 % студентів в залежності від їх рейтингового місця;
- електронний документообіг і трансляцію в режимі онлайн впершу чергу таких процедур як захист дисертацій і обрання органів університетського самоврядування. Таким чином, створення сучасних конкурентних інститутів вищої освіти стимулюватиме формування наукової та політичної еліти.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Під національною ідеєю слід розуміти основну думку щодо розуміння природи нації та перспектив її розвитку. Національна ідея може бути виражена в рамках таких ідеологій як націоналізму, неолібералізму, консерватизму, соціал-демократії. На початку встановлення державної незалежності і трансформаційного процесу національна ідея виражається через ідеологію націоналізму. Разом з тим, національна ідея має включати аспекти ліберальної і

соціал-демократичної ідеології. Українська національна ідея була в основному сформульована на базі націонал-демократичної ідеології, в рамках якої основна увага була сконцентрована на етнокультурних пріоритетах. Після Революції гідності національна ідея набула євроатлантичної спрямованості. Російсько-українська війна на Донбасі підірвала остаточно основу зберігання слов'яно-православної цивілізаційної ідентичності та олігархічної політико-економічної моделі. Однак, для повного завершення реалізації національної ідеї євроатлантичної спрямованості необхідно якнайшвидше створити конституційні умови для розбудови інститутів політичної демократії, верховенства права, вільного ринку та громадянського суспільства. Ця мета є досяжною лише за умови потужного громадського тиску на владу з тим, щоб вона рухалася в напрямку законодавчого забезпечення євроатлантичних норм, стандартів та цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти / Б. Андерсон // Міркування щодо походження і поширення націоналізму // Критика. – 2010. – 270 с.
2. Асемоглу Д. Чому нації занепадають / Д. Асемоглу, Дж. Робінсон ; [пер. з англ. мови О. Дем'ячука]. – К. : Наш формат, 2016. – 472 С.
3. Гелей С. Політологія : навч. посіб. / С. Гелей, С. Рутар. – [9-те вид., перероб. і доп.]. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2015. – 370 с.
4. Гелей С. Проблеми демонтажу олігархату в Україні / С. Д. Гелей, С. М. Рутар // Вісник Львівської комерційної академії. – Львів : вид. ЛКА. – 2015. – Вип. 13. – С. 173-183. – (Гуманітарні науки).
5. Ісаєв В. Суспільні перетворення – оцінка соціально-політичних змін / В. Ісаєв // Українське суспільство на шляху перетворень: західна інтерпретація. – К. : Видавничий дім "КМ Академія", 2004. – С. 9–28.
6. Кузьо Т. Пострадянські перетворення в Україні: теоретико-порівняльний аспект / Т. Кузьо // Українське суспільство на шляху перетворень: західна інтерпретація. – К. : Видавничий дім "КМ Академія", 2004. – С. 45-71.
7. Мотиль О. Україна в теоретичній перспективі: песимістичні прогнози, оптимістичні контраргументи та одна чи дві провокації / О. Мотиль // Українське суспільство на шляху перетворень: західна інтерпретація. – К. : Видавничий дім "КМ Академія", 2004. – С. 30-44.
8. Рутар С. Україна в контексті посткомуністичних трансформацій / С. М. Рутар // Вісник Львівської комерційної академії. – Львів : вид. ЛКА. – Вип. 10. – С 521-529. – (Гуманітарні науки).
9. Сміт Е. Національна ідентичність / Е. Сміт. – К. : Основи. – 1994. – С. 6 – 218.
10. Сміт Е. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка. Наукове видання / Е. Сміт. – К. : Темпора. – 2009. – 312 С.

REFERENCES

1. Anderson B., (2010), Imagined Communities // Speculation about the origin and spread of nationalism. – Critics. – P 270.
2. Asemohlu John, Robinson D., (2016), Why do nations decline / Per. from English. A. Demyanchuka languages. – K. : Our format. – P 472 .
3. Geley Stepan, Rutar Stepan, (2015), Politics: teach. guidances. / 9 th ed., Revised. and add. – Lviv: Vydavnyystvo Lviv Commercial Academy. – 370 p.
4. Geley Stepan, Rutar Stepan, (2015), Problems dismantling oliharhatu in Ukraine. - Bulletin of Lviv Commercial Academy. Series – humanities. Vol. 13. Ed. LKA. – P. 173-183.
5. Isaev Vladimir, (2004), Social transformation - evaluation of socio-political change // Ukrainian society towards change: Western interpretation. - Publishing house "KM Academy." – P 9–28.
6. Cousin T., (2004), Post-Soviet transformation in Ukraine: theoretical and comparative aspect // Ukrainian society towards change: Western interpretation. - Publishing house "KM Academy." – P. 45-71.
7. Motyl Alex, (2004), Ukraine in theoretical perspective: pessimistic, optimistic counter and one or two provocations // Ukrainian society towards change: Western interpretation. – Publishing house "KM Academy". – P. 30-44.
8. Rutar Stepan, (2015), Ukraine in the context of post-communist transformation // Bulletin of Lviv Commercial Academy. Series - humanities. Vol. 10. Ed. LKA. - C 521 - 529.
9. Smith E., (1994) National Identity // E. Smith. - K. : Fundamentals. – P 218.
10. Smith E., (2009), Cultural foundations of nations. Hierarchy, the will and the Republic. Scientific publications // E. Smith. – K. : Tempora. – P 312.